

УДК 349.22

А.О. ПАДАЛКА, Банк Юридичного департаменту публічного акціонерного товариства «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»

ДЕРЖАВНИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ТА РОБОТОДАВЦІВ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ

Ключові слова: державний захист, форма захисту, трудові права, працівник, роботодавець

Сучасний етап функціонування трудового права характеризується стрімким розвитком законодавства, покликаного адаптувати норми та інститути до умов ринкової економіки, виключити положення, несумісні із сучасним станом економіки, і виробити нові. В силу комплексу об'єктивних і суб'єктивних причин держава проводить ліберальну соціальну політику, намагаючись не втручатися у відносини працівників і роботодавців. Але без встановлення правопорядку в сфері трудових відносин неможливий подальший розвиток економіки країни, підвищення добробуту населення. Тому найважливішим завданням держави є доведення правових стандартів регулювання трудових відносин в нашій державі до рівня «соціальної держави», проголошеної Конституцією України і характерної для благополучних у соціальному відношенні європейських держав [1, с.3]. При цьому держава має забезпечити працівникам правову і фактичну можливість ефективної боротьби за свої права та економічні інтереси, діючи в рамках законності, створити адекватні правові форми захисту трудових прав працівників та роботодавців.

Метою статті є дослідження державної форми захисту трудових прав працівників та роботодавців. Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання: проаналізувати особливості та види державного захисту трудових прав працівників та роботодавців як форми захисту на основі норм чинного зако-

нодавства, запропонувати шляхи його удосконалення.

В науковій літературі форма захисту розглядається як вид юридичної діяльності, в якій протікають охоронні правовідносини з приводу трудового права. При цьому Т.А. Нестерова виділяє чотири форми захисту (судова, управлінська, суспільна та безпосередня) [2, с.54]. В свою чергу, Г.П. Темченко зазначає, що форми захисту – це такі процесуальні форми, які забезпечують реалізацію права на захист. У процесуальних формах вирішуються юридичні справи, що у свою чергу передбачає певну процедуру (порядок) реалізації заінтересованими особами права на захист і судовими органами – юрисдикційних повноважень. Цим пояснюється наявність цивільно-судових, кримінально-правових та адміністративно-правових форм захисту і процедур [3, с.14]. Як бачимо, науковці так і не дійшли згоди у визначенні форми захисту та класифікації таких форм. Саме тому пропонуємо розглядати дві основні форми захисту: державну та недержавну. Кожна з них матиме власну структуру та певні види.

Забезпечення державного захисту трудових прав працівників було і залишається одним із основних завдань держави, а в період проведення соціально-економічних реформ це завдання набуває особливої важливості. Слід визнати, що зміни, які відбуваються з початку 1990-х років, в соціально-економічній сфері призвели до істотного зниження соціального і правового захисту трудящих, масовим порушенням трудових прав громадян України, особливо у сфері оплати праці і охорони праці. В умовах соціальної та економічної кризи посилюється очевидність невідповідності трудового законодавства соціально-економічним процесам, що відбуваються. В даний час, норми трудового законодавства та інших нормативно-правових актів, які приймаються органами державної влади у більшості спрямовані на подолання економічної кризи, а проблеми забезпечення дотримання трудових прав громадян продовжують залишатися не вирішеними та є одними з най-

більш актуальних у сфері соціально-трудо­вих відносин. Такий стан речей обумовлює необхідність посилення державного захисту трудових прав громадян, вживання дієвих заходів по усуненню порушень трудового законодавства і реальному поновленню трудових прав. В сучасних умовах на зміну єдиному власникові і роботодавцю - державі приходить безліч різних організаційно-правових форм здійснення фінансово-господарської діяльності. Такі перетворення, в тому числі в соціально економічному розвитку нашої держави, привели до зміни ролі і функції держави у сфері регулювання трудових відносин, визначили перед державою нові завдання. Однак способи впливу державу на захист трудових прав працівників залишаються на змінним, змінюється лише їх форма.

Одним з основних способів державного захисту трудових прав громадян є належне нормативно-правове закріплення трудових прав та державний нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та інших нормативних правових актів, які містять норми трудового права. При цьому нагляду та контролю притаманна так би мовити подвійна функція. З одного боку держава у особі уповноважених державних органів здійснює контроль за захистом трудових прав, з іншого – держава контролює якість виконання функцій щодо нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства уповноважених на те суб'єктів.

З огляду на означене пропонуємо розглянути реалізацію державного захисту трудових прав працівників у трьох основних напрямках: по-перше, в законотворчій діяльності; по-друге, в діяльності безпосередньо державних суб'єктів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства; по-третє, в діяльності судових органів у сфері захисту трудових прав.

Варто відзначити, що державу до здійснення законотворчої діяльності спонукає соціальна потреба у виробленні необхідного для правового регулювання суспільних відносин законодавчого акта. Відтак стійке спільне іс-

нування різних суб'єктів законотворення зумовлюється їх ставленням до одного й того ж процесу вироблення певного законодавчого акта, що опосередковується організуючим рішенням верховної влади. Усвідомлення владою такої потреби диктує загальну спрямованість діяльності цієї влади на задоволення потреби. З іншого боку, в цьому діянні верховної влади виявляє себе також протилежна сила – сила незацікавленості окремих представників суспільства у виробленні відповідного закону [4, с.65]. Це не лише негативно позначилося на ефективності правового регулювання захисту трудових прав працівників, а ще й зробило його нестабільним.

Основним суб'єктом законодавчої ініціативи в державі є Верховна Рада України. Протягом останніх років Верховною Радою України внесено велику кількість змін до законодавчих актів у сфері захисту трудових прав працівників, однак ключове питання – розробка та прийняття Трудового Кодексу України – залишається не вирішеним. Проект Трудового Кодексу України має відповідати усім відомим вимогам нормативності закону. В нормах Проекту Трудового Кодексу України повинно бути визначене коло суспільних відносин, права й обов'язки сторін, обставини, зв'язані з виникненням, зміною чи припиненням правовідносин, засоби, за допомогою яких буде забезпечено дію норми права. Як зазначає І.С. Самощенко, законодавчі акти повинні мати: а) спрямованість норми права на регулювання суспільних відносин, а не якихось конкретних правовідносин; б) неперсоніфікованість адресата норми права; в) невизначеність кількості випадків, на які розрахована дія норми права [5, с.31–32]. Ще у 2007 р. у Пояснювальні записці до Проекту Трудового Кодексу України наголошувалось, що необхідність прийняття Трудового кодексу України обумовлена докорінними змінами всієї системи суспільних відносин, що відбуваються в Україні у зв'язку з формуванням ринкових відносин та соціально-економічних перетворень, і тою чи іншою мірою пов'язані з працею. Виникла величезна низка проблем

різної визначеності, що повинні вирішуватись засобами трудового права. Підготовка нового кодифікованого акту у цій сфері пояснюється також тим, що чинний Кодекс законів про працю України був прийнятий ще у 1971 р., і незважаючи на численні зміни, які внесені до нього, вже застарів та не відповідає сучасним економічним умовам. Отже, основним і найважливішим завданням Верховної Ради у сфері забезпечення захисту трудових прав працівників на сучасному етапі є якнайшвидше прийняття Трудового кодексу України. При цьому важливо, щоб такий нормативний акт було прийнято з урахуванням зауважень та пропозицій як науковців, так і практичних працівників.

Наступним суб'єктом, нормотворча діяльність якого має важливе значення для захисту трудових прав працівників, є Президент України. Найважливішим засобом захисту трудових прав працівників з боку Президента України є видання підзаконних актів нормотворчого характеру. При цьому підзаконні нормативно-правові акти приймає не лише Президент, а й Уряд, міністерства, інші органи виконавчої влади. Чисельність органів, наділених правом приймати підзаконні акти, призводить до того, що система таких актів є надзвичайно складною, багаторівневою й багатоманітною. Зорієнтована на реалізацію Конституції, законів система містить багато принципово важливих правових приписів, які завершують процес нормативно-правового регулювання і забезпечують ефективну дію конституційних та законодавчих норм [6, с.198–199].

Отже, з огляду на означене, законотворча діяльність вищих органів державної влади має суттєве значення для захисту трудових прав працівників. В Україні законодавча політика у сфері захисту трудових прав має ґрунтуватися на законодавчо закріплених засадах суспільного розвитку як державна діяльність щодо визначення принципів, стратегії і тактики розвитку національного законодавства з окреслення пріоритетності законодавчих актів на підставі об'єктивного осмислення надбань минулого, моніторингу

законодавства, аналізу та прогнозування тенденцій і напрямів його подальшого вдосконалення. Реалізація такої політики має передбачати наявність сталого правового механізму, який має визначити всі стадії прийняття законодавчих рішень. Для ефективного його функціонування необхідна належна правова основа, яка поєднуватиме як змістові, так і процедурно-процесуальні аспекти роботи законодавчого органу та інших учасників законотворчого процесу.

Наступною формою державного захисту трудових прав працівників є безпосередньо діяльність державних органів у сфері нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства. Права, обов'язки, відповідальність, порядок діяльності суб'єктів контролю за дотриманням законодавства про працю, закріплені низкою нормативно-правових актів, різних за характером, природою та юридичною силою. Наприклад, одним з найбільш впливовим суб'єктом контролю за дотриманням законодавства є прокуратура, яка, як вважає М.К. Якимчук, являється єдиним надійно працюючим елементом системи поділу і взаємодії гілок влади, який забезпечує стримування окремих гілок влади від прийняття незаконних актів та здійснення протиправних дій. При цьому жоден з існуючих державних органів не може взяти на себе наглядову функцію прокуратури за додержанням і застосуванням законів учасниками суспільних відносин [7, с.71]. В свою чергу, на думку М.Ю. Тодики і О.В. Марцеляка, прокуратура виступає ефективною правозахисною державною інституцією і своєю загальнонаглядовою діяльністю в сфері забезпечення основних прав і свобод громадян України вдало компенсує деяку складність судової форми захисту прав і свобод громадян [8, с.53]. Хоча діяльність прокуратури рідко асоціюється у громадян із захистом прав людини, відповідно до ст.4 Закону України «Про прокуратуру» одним із завдань її діяльності є «захист від протиправних зазіхань, гарантованих Конституцією, іншими законами України і міжнародними правовими актами соціально-еконо-

мічних, політичних, особистих прав і свобод людини і громадянина» [9, с.38]. Прокуратура має повноваження, які дозволяють вирішувати це завдання. Зокрема, прокурор або його заступник мають право вносити протести на незаконні акти, дії або рішення органів чи посадових осіб. Проте, прокуратура не може приймати остаточного рішення у справі (це є привілеєм суду), самі санкції, як і відмова в їх застосуванні, можуть бути оскаржені у суді. Тому звернення за допомогою до прокуратури не зашкодить жертві порушення, але самих дій прокурора чи відмови в їх застосуванні недостатньо для вичерпання національних засобів захисту прав людини, а звернення до прокуратури не є обов'язковим для їх вичерпання.

Верховна Рада України здійснює парламентський контроль за дотриманням трудового законодавства. Парламентський контроль є одним з найбільш ефективних засобів контролю за дотриманням трудового законодавства, який забезпечує проведення законодавчо оформленого політичного курсу, визначення необхідних змін у програмах та діяльності уряду, запобігання проявам корупції та злочинних посягань на права людини. Водночас він є надійним каналом опосередкованого інформування громадськості про різні аспекти державного управління. Особливо актуальним на сьогодні завданням парламенту є приведення всього масиву чинних законів, прийнятих до набуття чинності Конституцією України, у відповідність до вимог останньої.

Кабінет Міністрів України також вживає заходів щодо забезпечення дотримання трудових прав, шляхом втілення урядового контролю, якому характерні нормотворча та координуючі функції. Крім того, контрольна функція уряду пов'язана із організаційним забезпеченням діяльності суб'єктів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства.

Особливу увагу у сфері державної форми захисту трудових прав працівників слід приділити судовому захисту. Судовий захист – це одна з необхідніших та ефективних гарантій реальності прав і свобод людини і громадянина. Саме правосуддям повинне забезпечу-

ватися безпосередня дія конституційних прав громадян, що є ознакою їхньої реальності та ефективності. Однак сфера його впливу не повинна обмежуватися тільки захистом конституційних прав. Як справедливо зазначається у літературі, суд виступає спеціалізованим державним органом, який здійснює функцію соціального контролю за наявності конфлікту між окремими членами суспільства, між ними та державою, який виник у будь-якій сфері діяльності людини, яка врегульована правом [10, с.643].

Основні функції судової влади виявляються в правосудді. Правосуддя – це така сфера державної діяльності і громадянського життя, у якій ідеї правової держави знаходять найбільш яскраве втілення. У правовій державі суд захищає загальнолюдські цінності – життя, здоров'я, честь, гідність, соціально-економічні, політичні та інші права особи. Саме у сфері здійснення правосуддя мають послідовно реалізовуватися такі важливі правові принципи, як можливість звернення до суду за судовим захистом, презумпція невинуватості, право обвинуваченого на захист, недоторканність особи і особистого життя громадян. Діяльність органів правосуддя покликана забезпечувати переведення абстрактних правових норм у реальні права і обов'язки громадян, тим самим втілюючи в життя волю законодавця, вирішувати конфлікти між державою і особою, де суд фактично здійснює контроль над актами і діями органів державного управління. Саме завдяки правосуддю урівноважується фактична нерівність між могутньою державною владою і маленькою людиною [11, с.328].

Варто відзначити, що Кодексом законів про працю передбачено велику кількість випадків у яких суб'єкти трудових прав мають право звертатись за захистом своїх трудових прав до суду. Однак слід відмітити, що Кодексом не вирішено низку питань, пов'язаних з процедурним порядком розгляду трудових спорів безпосередньо у судових органах. Кодексом лише встановлено строки звернень. На нашу думку, в майбутньому обов'язково

слід чітко визначити усі процедурні питання захисту трудових прав працівників безпосередньо в трудовому законодавстві.

Основний Закон значно розширив можливості захисту прав і свобод громадян, закріпивши їх право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом до відповідних судових установ чи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Це конституційне положення відповідає вимогам ст.26 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод [12, с.84]. Дотримання цих вимог є визначальною умовою прийняття скарги до розгляду Європейським судом з прав людини.

Отже, з огляду на викладене вище слід окреслити наступні характерні риси державної форми захисту трудових прав працівників: 1) передбачає звернення працівника у разі порушення його трудових прав до відповідних державних органів; 2) діяльність державних органів у сфері захисту трудових прав має три головні напрямки: а) належне закріплення трудових прав працівників; б) контроль за дотриманням трудових прав працівників; в) поновлення порушених прав працівників шляхом звернення до судових органів; 3) є найбільш ефективною, адже державні органи в сфері захисту трудових прав працівників наділені широким колом владних повноважень.

Викладений матеріал дає підстави зробити наступні висновки:

– по-перше, у трудовому законодавстві необхідно закріпити перелік державних органів, до яких працівник має право звертатись у разі порушення його трудових прав. При цьому варто визначитися, у разі порушення яких саме прав працівник має звертатись до того чи іншого державного органу;

– по-друге, аналіз Кодексу законів про працю України дозволяє стверджувати, що більшість його норм, що закріплюють державну форму захисту трудових прав, на жаль, спрямована на покращення ефективності функціонування підприємства, а не на досягнення належного правового захисту працівників;

– по-третє, в майбутньому необхідно узгодити та упорядкувати діяльність державних суб'єктів, які здійснюють захист трудових прав працівників, з метою уникнення дублювань та протиріч у їх повноваженнях;

– по-четверте, рівень захисту трудових прав працівників значно покращиться при використанні державних форм захисту у сукупності з недержавними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федорова Е. А. Защита трудовых прав работников : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Е. А. Федорова. – М., 2005. – 21 с.

2. Нестерова Т. А. Защита трудовых прав в России: юридическая сущность и приоритетная роль государственных органов: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.05 / Нестерова Татьяна Александровна. – Пермь, 2005. – 511 с.

3. Тимченко Г. П. Способы та процесуальні форми захисту цивільних прав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. П. Тимченко ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 20 с.

4. Кудерська Н. Законотворча діяльність Верховної Ради України: проблеми та шляхи їх розв'язання / Н. Кудерська // Вісник Акад. управління МВС. – 2009. – № 2. – С. 63–72.

5. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / под ред. Н. С. Братуся, И. С. Самощенко. – М., 1962. – 267 с.

6. Сирих В. М. Теория государства и права / В. М. Сирих. – М. : Юстицинформ, 2001. – 529 с.

7. Якимчук М. К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика / М. К. Якимчук. – К., 2001. – 439 с.

8. Тодика М. Ю. Конституційний суд в Україні і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян / М. Ю. Тодика, О. В. Марцеляк. – Х. : Право, 1996. – 168 с.

9. Шумський П. Роль прокуратури у захисті прав людини / П. Шумський // Право України. – 1997. – № 3. – С. 36–39.

10. Сравнительное конституционное право / под ред. А. И. Ковлера, В. Е. Чиркина, Ю. А. Юдина. – М. : Манускрипт, 1996. – 727 с.

11. Органи державної влади України : монографія / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. – 592 с.

нографія / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. – 592 с.

12. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції / М. Савенко // Право України. – 1999. – № 2. – С. 3–10.

Падалка А. О. Державний захист трудових прав працівників та роботодавців як форма захисту / А. О. Падалка // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 532–537 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12paofz.pdf>

Проаналізовано особливості та види державного захисту трудових прав працівників та роботодавців як форми захисту на основі норм чинного законодавства, запропоновано шляхи його удосконалення.

Падалка А.А. Государственная защита трудовых прав работников и работодателей как форма защиты

Проанализированы особенности и виды государственной защиты трудовых прав работников и работодателей как формы защиты на основе норм действующего законодательства, предложены пути его усовершенствования.

Padalka A.A. State Protection of Labour Rights for Workers and Employers as Form of Defence

Features and types of state protection of labour rights for workers and employers as forms of defence are analyzed on the basis of norms of current legislation, the ways of his improvement offer.

Форум права ФП